

ELEMENTE MODERNE DE PROPAGANDĂ ALE POLITICII ÎMPĂRATULUI IOSIF AL II-LEA ÎN CĂLĂTORIILE DIN TRANSILVANIA

O abordare a perioadei domniei lui Iosif al II-lea se dovedește un subiect inepuizabil încă, motivat de complexitatea dar și caracterul controversat al măsurilor sale care i-au asigurat o publicitate imensă nu doar în epoca sa ci și în posteritate. Cea mai puternică personalitate reformatoare a Casei de Austria în conștiința românească, asociat unei epoci de aur¹, împăratul Iosif al II-lea a ocupat de la primii reprezentanți ai iluminismului românesc din Transilvania și până la autorii istoriografiei secolului XX², o poziție de top explicabilă prin speranța pe care elitele românești din secolul al XVIII-lea au investit-o în primul rând în ridicarea culturală și politică a românilor la același nivel cu națiunile istorice recunoscute, dar și prin charisma și popularitatea care l-a urmărit dincolo de limitele timpului său. Cum și-a câștigat această popularitate, cum s-a construit în epocă imaginea bunului împărat și care au fost mijloacele impunere și sugestionare a maselor sunt repere asupra cărora vom încerca să ne oprim în studiul de față.

În plan politic Iluminismul s-a asociat cu despotismul luminat, în varianta germană absolutism luminat, o formulă politică nouă care, pliată pe realitățile transilvănene social-politice și economice ale timpului a urmărit modificarea edificiului existent în conformitate cu obiectivele liniei politice imperiale. Cu o arie foarte largă și variată de penetrare care atinge inclusiv domeniul religios sau cel al vieții private, absolutismul luminat, sub imperativul reformării raționale a societății a cultivat cu consecvență etatismul. Spre mijlocul secolului al XVIII-lea accelerarea modernizărilor construcțiilor statale europene a devenit o realitate istorică acceptată și privită ca parte a unui proces istoric general. În întreg Imperiul Austriac și în Transilvania în special de numele lui Iosif al II-lea se leagă promovarea unui spirit nou, populist germinat încă din timpul mamei sale Maria Tereza, ce își propunea cultivarea unei stări de spirit pozitive în rândul maselor, necesară pentru bunul mers al lucrurilor în monarhie. Forma de guvernământ din anii 1780-1790 a fost atât de pregnant influențată de Iosif al II-lea încât istoriografia a definit-o drept iosefinism chiar dacă ea nu a avut la bază un program sau o teorie cuprinzătoare³.

În ciuda perioadei scurte de domnie de numai zece ani, împăratul Iosif al II-lea a reușit să se impună în conștiința contemporanilor săi și mai ales a segmentului românesc într-o manieră în care nimeni nu a mai reușit până la el. Succesorii săi s-au lovit în permanență de judecarea prin comparare a măsurilor lor cu cele ale bunului împărat Iosif. O dată cu inventarea statelor moderne și cu procesul de centralizare al acestora autoritatea politică începe să se obiectiveze într-o ipostază nouă care va deveni specifică, cea a bunului împărat care concentrează în egală măsură religie și putere într-o uniune cu poporul sub protecția divină⁴. Sub Iosif al II-lea discursul politic cunoaște o modernizare și o raționalizare fără precedent devenind logic din punct de vedere formal și cu un impact deosebit asupra maselor. În esență rolul acestui discurs este acela de a pune în evidență persoana monarhului într-o manieră nouă spre a-i fortifica autoritatea politică asupra supușilor nu prin grandoare și fast ci prin deschiderea către popor, prin transformarea acestuia în obiectul unui dialog real. Un rol foarte important în epocă îl joacă în special maniera de difuzare a acestui discurs care este directă, prin contactul nemijlocit împărat-supuși, simplă și în limbile naționale, asigurându-i-se astfel eficiența maximă prin impactul asupra celui mai mare segment social : oamenii de rând. Odată cu Iosif al II-lea putem vorbi de liderul carismatic⁵, de un nou tip de autoritate care este puternică pentru că în primul rând este foarte populară. Circumstanțele în care se nasc de regulă aceste autorități carismatice

¹ Dan Berindei, *Românii și Europa-istorie, societate, cultură*, vol. I, Museion, București, 1991, p. 28.

² Facem referiri la Gheorghe Șincai, *Cronica românilor*, Ediție îngrijită și Studiu asupra limbii de Florea Fugariu, Prefață și Note de Manole Neagoe, Editura pentru Literatură, București, 1969; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984; Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean (1697-1792)*, Editura Pythagora, București, 2001; Angelika Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Editura Hora, Sibiu, 2000.

³ Angelika Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Editura Hora, Sibiu, 2000, p. 45.

⁴ Toader Nicoară, *Transilvania timpurilor moderne (1680-1800) - societate rurală și mentalități colective*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 316.

⁵ Lavinia Betea, *Psihologie politică*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 122.

concordă cu situația Imperiului în general și cu a Transilvaniei în special : timp de uzură a vechilor credințe, al unei tensiuni specifice în așteptarea schimbării⁶.

Spiritul nou pe care îl anunța Iosif al II-lea încă din anii coregenței înseamnă în plan politic o orientare nouă, fixarea unor obiective noi și mai ales aflarea unor mijloace eficiente de impunere a acestei politici, diferite de cele tradiționale. Primul pas se face prin investirea mai mult ca oricând în imaginea monarhului printr-o publicitate acerbă de la imprimarea chipului împăratului pe producțiile de artă și până la literatura didactico-morală redactată în limbile vulgare care îndeamnă la obediență, cultivată și după Iosif al II-lea: *Filosofia cea lucrătoare, Datorințele supușilor către monarhul lor*⁷. Acțiunea de a poza devine o modă, omniprezența împăratului sugestionând în fapt ideea de control absolut. Promovarea imaginii majestății sale se realizează cu orice ocazie și prin cele mai diverse mijloace, contactul direct fiind cel mai adesea preferat. Audiențele, călătoriile, vizitele incognito, aparițiile la ocazii speciale fac parte dintr-un ritual propagandistic care are ca țintă fortificarea autorității împăratului asupra supușilor săi.

Audiența imperială-primirea supușilor cu petiții reprezenta o practică în uz încă din timpul Mariei Tereza dar odată cu Iosif al II-lea aceasta a luat proporții de masă, semn al deschiderii complete a ușilor casei imperiale: “țineă ușile deschise în orice zi, la orice oră fie pentru a asculta plângerile fie pentru a lămuri dubiile”⁸. Această practică pune în evidență două idei: magnificența persoanei imperiale și în același timp accesibilitatea, caracterul activ al celui care conduce, grija pentru supuși, elemente populiste, cu un puternic impact în conștiința colectivă prin admirația, respectul și mai ales simpatia rapid difuzate prin contagiunea mentală.

Pe fondul luptei generale a veacului împotriva superstițiilor și ignoranței, persoana împăratului vrea să se elibereze de vechiul nimb de misticism și sacralitate apărând în fața mulțimilor în primul rând ca om care să constituie un remediu pentru om⁹. Într-un spațiu mozaicat etnic și confesional cum este cazul Transilvaniei contactul cu realitățile și problemele provinciei s-a făcut prin intermediul călătoriilor, devenite emblematice pentru împăratul Iosif al II-lea. Contemporanul și adversarul său Frederic al II-lea spunea despre Iosif al II-lea că și-a condus Imperiul din diligență¹⁰. Ceea ce nu poate fi contestat totuși în ciuda tuturor controverselor care l-au vizat este faptul că nici un împărat până la el nu a călătorit atât de mult, nici un împărat nu a coborât atât de mult în mijlocul mulțimilor asigurându-și astfel un capital de popularitate de proporții mai ales în Transilvania unde vizitele sale erau asociate întotdeauna cu imaginea soarelui care răsare.

Călătoria ca element politic propagandistic modern regăsită astăzi în accepțiunea turneului a jucat un rol multiplu: în primul rând a reprezentat o modalitate de cunoaștere directă a realităților Imperiului care a reprezentat un element cu greutate în deciziile reformatoare ale împăratului, în al doilea rând a constituit un puternic factor creator de popularitate prin redimensionarea aurei mitice creată în jurul persoanei sale și în același timp a devenit un simbol al recunoașterii autorității imperiale. În cazul vizitelor din Transilvania putem vorbi de un adevărat ritual al călătoriei, respectat cu strictețe de fiecare dată: preferința pentru incognito, interzicerea organizării festivităților de primire, a manifestărilor oficiale, poposirea în locuri modeste (hanuri, case țărănești sau case parohiale), remunerarea întotdeauna a serviciilor de care a beneficiat și mai ales încheierea întotdeauna a vizitei cu o promisiune de soluționare a problemelor menită să inducă speranța alimentând astfel puternicul orizont de așteptare al segmentului românesc¹¹. În acest sens Jurnalul de călătorie al lui Iosif al II-lea rămâne cea mai importantă sursă documentară care vine să lămurească atitudinea împăratului: “...Mi-aș dori să văd pentru mine situația politică și militară din țară. M-aș bucura dacă nu ar fi primiri organizate,...fără făclii, fără muzică iar casele de la țară unde îmi voi petrece noaptea să nu devină locuri de celebrare. Mi-ar plăcea ca personal să fac cunoștință cu un număr mic de oameni din popor și

⁶ *Ibidem*, p. 123.

⁷ *Școala Ardeleană, Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Florea Fugariu*, Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983, XXII.

⁸ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 65.

⁹ Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 122.

¹⁰ Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 353.

¹¹ Mihail Conrad von Heydendorff (1730-1821) - *O autobiografie în Izvoarele răscoalei lui Horea, Seria B - Izvoare narative*, vol. I, 1773-1785, Editura Academiei, București, 1983, p. 26.

îmi doresc să îmi păstrez statutul de incognito. Drumurile nu trebuie să fie reparate pentru că doresc să văd lucrurile în starea lor naturală și nu artificială...”¹².

Contactul cu realitățile din Transilvania s-a luat progresiv, mai întâi în anul 1773, la vârsta de 32 de ani când, în calitate de coregent Iosif al II-lea făcea prima călătorie cu destinația clară Banat și Transilvania. A doua și a treia călătorie au loc în anul 1783 și 1786 când deja putem vorbi de împăratul Iosif al II-lea¹³. Călătoria și intrările imperiale¹⁴ din Transilvania au stat sub semnul pragmatismului politic de inspirație germană, al nevoii de soluționare a problemelor de către o singură autoritate. Scopurile călătoriei au ținut de examinarea situației din teritoriu sub toate aspectele-politic, economic, cultural, religios- condiția supușilor și inspectarea trupelor de linie și de graniță. Acest tip de examinare a situației la fața locului, personal și nu prin ochii intermediarilor constituia în viziunea împăratului una din cele mai potrivite surse de inspirație în luarea celor mai potrivite decizii politice. Într-o scrisoare din anul 1773 adresată din Cluj confidentului său Lacy, președintele Consiliului Aulic de Război, împăratul menționează: “Eu călătoresc, văd cu ochii mei, mă informez și îmi notez. Aceasta-mi va servi pentru viitor, de aceasta poate depind decretele provinciei și nu regret că pierd timpul pentru a mă instrui și a-mi dezvolta cunoștințele”¹⁵. Particularitățile provinciei, marcată de concurența dintre națiuni a cristalizat un anumit orizont de așteptare potrivit căruia împăratul devenea justițiarul atâta vreme așteptat, ocrotitorul sărmanilor și vindecătorul durerilor. Cel mai pregnant s-a evidențiat acest orizont de așteptare cu ocazia primei vizite, cea din anul 1773: “...țara întregă era în mișcare pentru acest eveniment, căruia nu știa cum trebuie să i se facă față, fiindcă domnitor din casa austriacă nu mai fusese în țară...”¹⁶. Mai mult decât în orice altă provincie a Imperiului, împăratul este asaltat de nenumăratele petiții (19.000 după informațiile lui Mihail Conrad von Heydendorf, protonotarul din Mediaș care l-a însoțit pe Iosif în prima sa călătorie). Suprimarea intermediarilor dintre împărat și popor în cadrul acestui adevărat tur de forță devine o strategie propagandistică modernă cu multiple efecte: consolidarea puterii politice a monarhului perceput ca unică autoritate capabilă să rezolve problemele supușilor, creșterea popularității și mai ales alimentarea unei stări de spirit pozitive în rândul supușilor prin accesibilitatea manifestată de persoana imperială. Mesajul care se transmite este unul concret și mai ales eficient care începe să răstoarne în mentalitatea populară imaginarea autorității imperiale. Pe de altă parte însă o astfel de relație directă împărat-supuși s-a dovedit a fi în durată lungă generatoarea unei stări de frustrare la nivelul claselor nobile care s-au solidarizat într-o puternică opoziție în fața ideilor de reformă ale monarhului.

Prezentarea doleanțelor se făcea în scris, sub semnătură proprie. Se poate vorbi din nou de un adevărat ritual al înmânării petiției, respectat în cazul fiecărui supus în parte și destinat aceluiași scop : să sporească încrederea în împărat și să liniștească masele. “...Petițiile erau luate cu mână proprie- o premieră ce era în evidentă contradicție cu regulile stricte ale etichetei- de la suplicanți, întrebându-i pe scurt pe fiecare ce jalbă are...iar dacă jalba era de mare importanță Măria Sa se lăsa în vorbă cu suplicantul și îl întreba toate amănuntele afacerii”¹⁷. Acest nou tip de ritual reprezintă dovada transformării persoanei împăratului din simplu actor în regizor care își gândește și impune singur, după reguli proprii, spectacolul intrării imperiale.

Repetiția acestor gesturi simple dar cu un impact atât de mare prin faptul că reprezentau o noutate absolută a relațiilor conducător-supuși au asigurat împăratului reținerea în memoria colectivă, hiperbolizarea și în cele din urmă mitizarea persoanei imperiale. Refuzul onorurilor, sosirea neanunțată și costumația simplă devin simboluri a căror finalitate este consolidarea autorității prin atragerea unui imens capital de popularitate nevalorificat până atunci.

Călătoriile din anii 1783 și 1786 s-au desfășurat potrivit aceluiași ritual și mai ales a aceluiași fond de așteptare cu atât mai mult cu cât acum Iosif al II-lea era un împărat cu drepturi depline. “Toți au fost primiți de către însuși împăratul care îi aștepta în ușa anticamerei, iar problemele de mai mică importanță le rezolva pe loc, verbal. În problemele mai complicate, suplicantul era poftit în cameră, îl

¹² Eva. H. Balazs, *Hungary and the Habsburgs (1765-1800). An Experiment in Enlightened Absolutism*, Central European University Press, Budapesta, 1997, p. 97.

¹³ Mihail Conrad von Heydendorff (1730-1821), *op. cit.*, p. 27.

¹⁴ Doru Radosav, *Arătarea împăratului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 43.

¹⁵ Mathias Bernath, *Habsburgii și începutul formării națiunii române*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 226.

¹⁶ Mihail Conrad von Heydendorff, *op. cit.*, p. 30.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

asculta și-l întreba amănunțit asupra tuturor împrejurărilor în legătură cu obiectul plângerii”¹⁸. Această afluență masivă a plângerilor cu ocazia vizitelor împăratului a relevat atât gravitatea stărilor de lucru din Transilvania, mai ales din partea segmentului românesc, ca și climatul de așteptare mesianică. Efectele importante vor fi vizibile mai ales pe termen lung, prin erodarea ideii de autoritate locală, o tot mai puternică conștientizare a drepturilor din partea românilor, evitarea sistemului constituțional și adresarea directă către împărat în ceea ce se va numi relansarea petiționarismului românesc. De cealaltă parte se va situa coalizarea forțelor nobiliare care își vor manifesta deschis opoziția în fața măsurilor reformatoare radicale și mai ales a tendințelor de uniformizare ale împăratului.

Intrările imperiale frecvente dublate de măsurile reformatoare au fost destinate să întrețină în epocă imaginea împăratului demofil. Călătoria ca mijloc propagandistic devine odată cu Iosif al II-lea mijlocul cel mai eficace de sugestionare a mulțimilor care combină într-o manieră originală mistica regalității de tip medieval cu modernitatea și eficiența pedagogiei de stat a reformismului și iluminismului.

IOAN CRISTINEL ROMAN NEGOI

ELEMENTS MODERNES DE PROPAGANDE DANS LA POLITIQUE DE L'EMPEREUR JOSEPH II LORS DES VOYAGES EN TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

L'étude ci-présente se propose d'insister sur quelques aspects de la règne de Joseph II, plus précisément sur ceux qui lui ont assuré la renommée dans l'époque le singularisant et lui conférant un profil impérial à part. Il s'agit là des voyages ou des entrées impériales en Transylvanie (1773, 1783, 1786) qui ont contenté l'horizon d'attente de la population roumaine, ouvrant la voie de la confiance dans une réformation par la raison, en concordance avec les principes du réformisme et de l'illuminisme.

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 33.